

KÖNYVSZEMLE

Gaál Zsuzsanna (szerk.)
Nyelvészet, művészet, hatalom.
Írások Tóth Szergej tiszteletére
Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó, Juhász
Gyula Felsőoktatási Kiadó, 2015. 309 p.
ISBN: 978-615-5455-27-8

Egy őszi estén, éppen a 2015-ös Jel-Kép-Tér konferencia első napjának vége felé jártunk, furcsa jelenségre lettem figyelmes. A terem nemhogy kiürült volna az ilyenkor szokásos módon, hanem egyre jobban megtelt: új arcok bukkantak fel, szegedi, budapesti, veszprémi kollégák, olyanok, akiknek neve nem szerepelt az előadók között. Aztán előléptek, és formás kis köszöntők kíséretében átnyújtották a konferenciát szervező és vezető Tóth Szergejnek az ajándékkönyvet. Sokan, magam is, ebből tudtuk meg, hogy kedves kollégánk, barátunk és vendéglátónk most töltötte be a hatvanát. Az ünnepelt meglepett volt, és egy pillanatra el is érzékenyedett, de utána rendületlenül vezényelte tovább a programokat és a vendégeket a fenséges vacsorától a szakestig, ahol a „tisztes tudósból szertelen billentyűssé átalakuló Szergej vezényletére játszó BetonBicikli” (Barát Zsazsa) zenéjére lazulhattunk el kedvükre.

A Festschrift jó ajándék lett, hűen képezi le az ünnepelt sokszínű személyiségét és érdeklődését. A kötetet két atyai barát írása fogja keretbe. Ezek stílusa nagyon messze van a szokásos laudációk merev kliséitől. Voigt Vilmos bevezeti az olvasót Tóth Szergej lakásába, amelyben a két kultúra, amelyhez tartozik, tárgyi emlékekkel is képviselteti magát, legyen szó az orosz *intelligencija* Atlantisz-világáról vagy a szovjet közelmúlt kicsinységükben is harsány tárgyairól. Szilágyi N. Sándor érthető módon a hatalom kérdéseire érzékenyebben beszél a közös kelet-európai közelmúltról, s kívánja az ünnepeltnek, hogy soha ne legyen része (még egyszer) egy politikai utópia áldásaiban.

A három nagy tematikus egység, a *nyelvésszet*, a *művészet* és a *hatalom* témakörei inspirálták kreatív megszólalásra a kollégákat, hallgatókat, barátokat. Ha van öröme, kell lennie örömirásnak is: felszabadult jókedvet tükröznek a kis esszék, tanulmányok, már a témaválasztásukkal is. Az első blokkba olyan cikkek kerültek, amelyek a nyelvek, kultúrák közti átlépési lehetőségeket vizsgálják. Albert Sándor *A tautologikus mondatok fordításáról* (15–20) ír, fejtegetéseit számos meggyőző példával támasztja alá. A tautologikus mondatok esetében nyilván nem arról van szó, hogy a szerző valamit „kétszer mond”, de némely fordító, félreértve a mondatok humorát és (ön)íroniáját, mégis stilisztikai javításra adja a fejét. Hasonló témájú Burján Monika írása is: *Majdnem ugyanazt mondani, avagy tökéletes ekvivalencia nem létezik* (34–42). Itt egy gyakorló fordító engedti be az olvasót a műhelyébe, s mutatja meg, hogyan birkózik a frazeologizmusok fordításával s az úgynevezett fan-fordítók nyelvi leleményeivel. Szerinte „nem ördögtől való dolog”, ha valami az angolból, németből tükörfordításként kerül a magyarba, például amikor a regény egyik szereplőjének „pillangók röpködnek a gyomrában” a heves szerelmi érzés által kiváltott izgalomban.

Klaudy Kinga *A nyelvi és kulturális aszimmetria hatása a fordításra* (70–77) című írásában arra hoz példákat, hogy az implicitáció és az explicitáció egyáltalán nem érvényesül azonos súllyal a fordítási gyakorlatban. Az aszimmetria hipotézisét kulturális szintre kiterjesztve pedig éppen ellentétes hatást figyelhetünk meg: míg a fordításnál az explicitáció dominál az implicitációval szemben, a kulturális közvetítésnél a honosítás az idegenítéssel szemben.

Ladányi Mária azt mutatja meg, hogyan „ültet át” egy szuverén alkotó egy orosz népmesét a maga sajátos nyelvezetére (*Orosz mese Parti Nagy módra* [78–86]). Navracsics

Judittól azt tudjuk meg, milyen transzferhatások tapasztalhatók kétnyelvű gyermekek beszédében (*Az első nyelv és a domináns nyelv az egyéni kétnyelvűségben* [107–117]). Szabó Klára és Bakti Mária egy sokat vitatott kérdést elevenít fel: a nyelvoktatás és a fordítás viszonyát (*Fordítás a nyelvoktatásban, nyelvoktatás a fordításban* [126–133]). Míg a hagyományos nyelvoktatás – a görög, latin auktorok olvasásának analógiájára – nagy figyelmet szentelt az értékesnek tekintett szövegek anyanyelvre fordításának, a kommunikációközpontú nyelvoktatás mintha nem tartaná fontosnak ezt a készséget. Fordítóképzős hallgatók válasza alapján úgy tűnik, az anyanyelvi tudatosság nem kap fontosságához illő súlyt ebben a képzési formában.

Bár a művészeti blokk tartalmaz írói szövegek elemzésével foglalkozó kis tanulmányokat, a hangsúly mégis – az ünnepelt preferenciái alapján – a vizualitásra és a zenére kerül. Tóth Szergej kedvenc zenekarának ürügyén (is) ír Barát (Erzsébet) Zsazsa arról, hogyan változtatta meg az utca képét az emberi erővel hajtott járgányok feltűnése, s milyen hatással volt a nők viselkedésére és öltözködésére. Hiszen a kerékpár, mint Susan B. Anthony a tizenkilencedik század végén megállapította, „többet tett a nők emancipációjáért, mint bármi más a világon” (*A fából készült kétkerekű gyorsjárótól a vaspáripán és velocipéden át a száguldó Betonbicikliig* [150–152]).

A zene a témája Fazakas Emese *Főúri (és nemcsak) zenészek és hangszereik az erdélyi régiségben (Nyelvi barangolás hat hangszer körül)* című írásának (153–160), amelyből megtudhatjuk, hogy ezeknek a hangszereknek a neve, sőt használata, s nyilván hangja is alaposan eltér a maitól. Újvári Eszter kitűnő írása, az *Ikonográfiai tradíció és ikonográfiai stílus Kondor Béla A forradalom anyala című festményén* (189–205) azt mutatja meg, hogy egy nagy művész hogyan alkot újjá egy hagyományos stílust, hogyan hoz létre nagyon egyedi és modern műtárgyat egy kötött hagyomány keretein belül. Vass László *Epi-zódok és illusztrációk (Madách Imre – Kass*

János: Mózes) (206–217) két nemzeti klaszszikus egymásra találását elemzi finom gondossággal. Rámutat, hogy Kasst elsősorban a próféta személye érdekelte, „a rendkívüli, karizmatikus ember külső és belső konfliktusai”-t ábrázolta átütő erővel.

Szirmai Éva *Ami változik, és ami nem... (A hatalom terei: Sztálin és Luzskov Moszkvája)* (177–188) témájának írása nagyon közel áll az ünnepelthez, aki maga is kamerával járta és járja a szovjet és posztszovjet városok tereit, anyanyelvi szinten olvassa a hatalom beléjük írt üzeneteit, s azokat is, amelyeket a várost lakó- és emlékezeti térként használók helyeznek el benne. A sztálini (és hitleri) hatalom tudatosan élt a szent terek deszakralizálásával, akár a barbár megszüntetés, a lebontás, akár triviális funkciókra kényszerítés (templomba elhelyezett nyilvános illemhely) formájában.

A hatalom és a nyelv kapcsolatáról írt esszék egymástól nagyon eltérő, de mindannyiunkat közlő érintő témákat tárgyalnak. Balázs Géza *Tartótiszt* (211–230) című írása a besúgási folyamat ágensének és cselekedeteinek, azok tárgyasululásának szótári elemzését adja. Bauko János *Tulajdonnév – kép – hatalom* (231–244) című szövege Szlovákia magyarlakta településeinek névszemiotikai térképével szembeállítja az olvasót, megmutatva a többség-kisebbség hatalommegosztásának nyelvi következményeit. Nagy János *A hatalom és az irodalom nyelvében* (253–262) arról beszél, milyen okokkal és indokokkal csonkította meg a szocialista korszak magyar klasszikusok szövegeit, s hogyan épített be primitív (és hatástalan) agitációs elemeket a tankönyvekbe.

Sándor Klára *Diktátúra a nyelvben* (263–275) című írásában a nyelvművelő gyakorlat majd százötven évének azon szakaszait tárgyalja, amelyekben a(z)nyelvi tanácsadás világosan egy politikai irányvonal szolgáltatásba szegődött. Ez a huszadik század húszas éveiben kezdődött el, s a harmincas években erősödött meg a *Magyarosan* című folyóirat megindulásával, amely az általa „idegenszerűnek” ítélt nyelvi elemek használatát erkölcsi hibaként és hazaárulásként bélyegezte meg.

Az 1945 utáni nyelvművelő gyakorlatban Sándor elsősorban Bárczi Géza és Lőrincze Lajos írásainak szellemiségét állítja egymással szembe, előbbiben a két világháború közötti szemlélet továbbélését látja, utóbbiban egyfajta nyelvi ismeretterjesztés lehetőségét.

Szajbély Mihály *Egy örökölt tárgy körüljárása (Retrográfiai időutazás)* (276–287) című írása az előző fejezetben is helyet kaphatott volna, hiszen egy tárgyról szól (a csikketek eltüntető hamutartóról), de az otromba kidolgozás és a funkció leírásával érzékletesen idézi meg a hatvanas évek cigarettafüstös szocialista mindennapjait. Schirm Anita a jelen világában marad, azt mutatja meg, hogyan válik egy (keresztény) családi ünnep a csömörig tartó fogyasztás indokává a televízió erőszakos reklámjainak hatására (*Reklámok ünneplőben (A karácsonyi televízióreklámok manipulatív stratégiáiról)* [288–299]).

Ezek a kis esszék a maguk sajátos témaválasztásával végül éppúgy harmonikus mozaikot alkotnak, mint a könyv borítójának tégla sorokba rendezett apró fotói.

Huszár Ágnes

Szöllősy Éva **A férfiak és a nők képe modern értelmező szótárainkban**

Budapest: Takács Etel Pedagógiai

Alapítvány – ELTE Eötvös Kiadó, 2015. 201 p.
ISBN: 978-963-12-1287-7

A Takács Etel Pedagógiai Alapítvány a névadó szellemi örökségének folytatóit kívánja publikációs lehetőséghez juttatni. A névadó elsősorban a nyelvtanítás módszertanában alkotott maradandó értéket. Szöllősy Éva könyve méltó módon került be a sorozatba, hiszen számos, az anyanyelvtanításban és az idegen nyelvek oktatásában jól használható, értékes felismeréssel gazdagítja az alkalmazott nyelvtudományt.

A szerző 2013-ban védte meg a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskoláján Huszár Ágnes témavezetésével készült disszertációját, amely gendernyelvézeti szempontokat érvényesítve veti alá összehasonlító elemzésnek a napjainkban használatban levő értelmező szótárak szócikkait, példamondatait és illusztrációit. A szótárakat, lexikonokat – akárcsak a tankönyveket – a legtöbb ember hajlamos olyan tekintélyes és minden kétségen felül álló ismerettáraknak tekinteni, amelyek tárgyilagos módon közvetítenek megbízható tudáselemeket. Míg azonban a tankönyvek genderszempon-tú elemzésére számos példát találunk a szakirodalomban, a szótárak hasonló elemzésére nagyon kevesen vállalkoztak (ilyen például a magyarul is publikáló ész Marju Ilves).

Márpedig, ahogy Szöllősy Éva könyvében számos példán meggyőzően bizonyítja, a szótárak nem értéksemlegesek, hanem egy bizonyos értékvilághoz kapcsolódva közvetítik szerzőik, szerkesztőik személyes sztereotípiáit. A szótárak befolyásolják használóik gondolkodását, alakítják azt a módot, ahogyan vélekednek a világról, benne az emberekéről, a férfiakról és a nőkről, feladataikról, társadalmi szerepeikről. A szerző mottóként idézi a kitűnő kísérleti szociálpszichológus, Banaji szavait: „Bár a sztereotip ismeretekkel történő véletlen találkozás nem tudatosul, mégis befolyásolja az ítéleteket” (5). Ezt a hatást erősíti a szótárak presztízse, a manipuláció gyakran még maguk a manipulálók előtt is rejtve marad, nem tudatos módja.

A sztereotípiák – egy csoport minden tagjára érvényesnek tekintett állítás – a mindennapi, doxa jellegű tudás egyik eleme, önmagában nem kárhóztatható, a gyermeki kognitív fejlődés szükséges lépcsőfoka. A szótári gyakorlatban nem elítélhető a szavak tipikus helyzetben való, akár közhelyes ábrázolása sem. Az viszont már problematikus, amikor például a két nem képviselői indokolatlanul tűnnek fel közhelyes szerepben. A nemi alapú hátrányos megkülönböztetés, a szexizmus is gyakran megfigyelhető a magyar szótá-